

7 Herkenning en waardering tuinstadmodel door huidige bewoners

Kolonie De Hopel, Kerkrade

Inleiding

In dit hoofdstuk en het volgende hoofdstuk verschuift de aandacht van de oprichtingstijd naar de huidige tijd. In dit hoofdstuk is de vraag: wat herkennen en waarderen huidige bewoners nog van het model uit de oprichtingstijd, terwijl het in het volgende hoofdstuk draait om de vraag: leidt herkenning en waardering van het tuinstadmodel tot een hogere woonsatisfactie en zo ja, hoe is die te verklaren.

Alvorens te beginnen aan het onderzoek naar de beleving van het model uit de oprichtingstijd door huidige bewoners is het van belang eerst nauwkeurig vast te stellen welke dimensies van het model onderzocht dienen te worden.

Bij beschouwing van de conclusies aan het eind van hoofdstuk zes blijkt dat van de oorspronkelijke zes dimensies, er vier in het spel kunnen blijven voor het verdere onderzoek: de samenlevings-, ruimte-, groenen vormgevingsdimensie. Deze vier dimensies hebben alle de aandacht gehad van de oprichters en zouden daardoor tot in de huidige tijd betekenis voor de bewoners kunnen hebben gehouden.

Voor de twee overblijvende dimensies, de bestaans- en de bestuursdimensie, ligt dat anders. De bestaansdimensie is in de huidige tijd bij voorbaat niet meer relevant. In de fabrikantendorpen (zie hoofdstuk 5) waarin de bestaansdimensie ten tijde van de oprichting wel (zij het niet volledig) volgens het model was ingevuld, zijn inmiddels de banden met de fabriek doorgesneden of is de relatie afstandelijk geworden. Soms is de fabriek zelfs geheel verdwenen, en heeft het huisvestingsproject de bestaansbron dus overleefd. In

de projecten van woningbouwverenigingen en gemeenten is de bestaansdimensie zelfs nooit onderdeel van het model geweest. Deze dimensie valt daarom voor het verdere onderzoek af.

Daarnaast valt de bestuursdimensie af omdat de bestuurswijze (zo blijkt uit de conclusie in hoofdstuk 6) in Nederlandse projecten slechts zeer zelden opgezet is naar het model van zelfbestuur en bewonersparticipatie in de volle breedte van de bestuurstaken die in een lokaal samenlevingsmodel vervuld moeten worden. Het medebestuur beperkte zich tot de sociaal-culturele voorzieningen, of was georganiseerd op een grotere schaal, bijvoorbeeld het woningbezit van een corporatie in de gehele gemeente. In veel projecten was er zelfs geen enkele vorm van medebestuur geregeld.

Door het wegvallen van twee dimensies uit het model gaat de probleemstelling van dit hoofdstuk niet over zes, maar over vier dimensies. De probleemstelling luidt dan: *herkennen en waarderen de huidige bewoners van Nederlandse tuindorpen de dimensies 'samenlevingswijze', 'ruimtegebruik', 'groenvoorziening' en 'vormgeving' zoals die in het tuinstadmodel zijn omschreven?* Met 'tuinstadmodel' wordt hier bedoeld: het model zoals omschreven in het analysemodel, dat aan het eind van hoofdstuk 4 is gepresenteerd.

ONDERZOEKSMETHODE EN CASUS SELECTIE

Binnen het kader van deze studie kon een beperkt bewonersonderzoek op touw worden gezet. Randvoorwaarde was dat dit onderzoek door de auteur geheel in eigen beheer moest kunnen worden uitgevoerd, dus zonder hulp van instellingen, bureaus of

Tuindorp en vergelijkingscomplex Maarn
Links: tuindorp
Rechts: vergelijkingscomplex

Tuindorp en vergelijkingscomplex Ede
Links: tuindorp
Rechts: vergelijkingscomplex

Tuindorp en vergelijkingscomplex Treebeek
Links: tuindorp
Rechts: vergelijkingscomplex

werkstudenten. Gelet op deze randvoorwaarde is als methode gekozen voor de schriftelijke enquête met behulp van een voorgedecodeerde vragenlijst. De methode van de voorgedecodeerde enquête levert gestructureerde, kwantificeerbare gegevens op. Nadeel van de methode is dat er vergeleken met bijvoorbeeld mondelinge interviews weinig achtergrondinformatie beschikbaar komt. In deze lacune is zo veel mogelijk voorzien door naast de enquêtes ook interviews te houden met professionals (bijvoorbeeld de woningbeheerder en de welzijnswerker) en met sleutelfiguren onder de bewoners in elk onderzocht complex.

Om de enquêteresultaten te kunnen interpreteren is bij elk tuindorp een vergelijkingscomplex gezocht en in het onderzoek betrokken. De vergelijkingscomplexen zijn recht-toe-recht-aan wijkjes zonder eigen voorzieningen; geen lokaal samenlevingsmodel zoals het tuindorp. Eén complex dateert van net na de Tweede Wereldoorlog, twee dateren uit de jaren zeventig (afb 7.1, 7.2, 7.3). Het vergelijkingscomplex ligt in hetzelfde woningmarktgebied, het woningtype is constant gehouden (ook in de vergelijkingscomplexen zijn alle woningen van het type eengezinswoning met een eigen tuin), tuindorp en vergelijkingscomplex bestaan beide uit huurwoningen (geen koopwoningen), en het vergelijkingscomplex vormt qua huurprijs alsmede qua woninggrootte voor woningzoekenden in realiteit een alternatief voor het tuindorp.

Binnen het bestek van deze studie kon op drie plaatsen in Nederland onderzoek worden gedaan. Dit vond plaats in de periode november 1992-juni 1994. Tabel 7.1 geeft een overzicht van geselecteerde onderzoekscomplexen.

De eerste casus is geselecteerd uit de verzameling beschreven voorbeelden in hoofdstuk 5 (de fabrikaneninitiatieven). Gekozen is voor tuindorp Maarn. Dit

complex vormt een kleinschalige, duidelijk afgebakende eenheid en leende zich daardoor goed voor een eerste onderzoek. Bijkomend voordeel was dat de beheerder van het tuindorp tevens een complex beheerde, dat als vergelijkingscomplex kon dienen.

De tweede casus is geselecteerd uit de verzameling beschreven voorbeelden in hoofdstuk 6 (de initiatieven van woningcorporaties en gemeenten). Daar was het zaak om een voorbeeld te kiezen dat qua tuinstad-eigenschappen geen extreme positie bekleedt. Tuinwijk Zuid in Haarlem en Vreewijk in Rotterdam vielen af omdat de oprichters hier een extreem accent op de groenaanpak legden. Betondorp in Amsterdam viel af omdat het een bijzonder accent op de opvoeding heeft gekregen en het qua ruimtegebruik sterk van de tuinstadnorm afwijkt. Om deze laatste reden vielen ook Knutteldorp in Deventer en Boschdriest in Hilversum af: de woningdichtheid ligt er aanzienlijk boven de tuinstadnorm, daardoor komt ook de groenaanpak minder uit de verf.

Bleven over als mogelijke casus: tuindorp De Bilt en tuindorp Kolkakker in Ede. Bij de laatste kon een geschikt vergelijkingscomplex worden gevonden, bij de eerste was dat niet het geval. Bovendien had het project Kolkakker het voordeel dat de oprichters (waaronder de architect zelf, en dat is zeldzaam) de doelstellingen expliciet hadden omschreven. Dat maakt een systematische vergelijking van de oorspronkelijke bedoelingen met de beleving van de huidige bewoners mogelijk. Het Kolkakker-project is bescheiden van omvang (139 woningen) en bood slechts een mager pakket eigen voorzieningen. Daardoor bood de tweede casus net zo min als de eerste mogelijkheden om te kijken wat het effect van een compleet samenlevingsmodel op de beleving van de huidige bewoners was.

Tabel 7.1: overzicht van geselecteerde onderzoekscomplexen

Casus nummer	Gemeente	Tuindorp	Aantal woningen	Vergelijkingscomplex	Aantal woningen
1	Maarn	Tuindorp Maarn	69	Doezelaan	20
2	Ede	Tuindorp Kolkakker	162	Thomaslaan e.o.	97
3	Brunssum	Treebeek	366	Op de Vos	117
Totaal			597		234

Bij de keuze van de derde casus was de beschikbaarheid van een breed eigen voorzieningenpakket een harde voorwaarde. De derde casus moest een zuivere representant van het tuindorp als compleet lokaal samenlevingsmodel zijn. Van dit model zijn in Nederland weinig voorbeelden voorhanden.

Vreewijk in Rotterdam en Betondorp in Amsterdam waren al eerder (zie hierboven) als mogelijke casus afgevallen. Een aanvankelijk aantrekkelijk lijkend voorbeeld, tuindorp 't Lansink in Hengelo, viel als onderzoekscasus af omdat het woningbestand in de loop der jaren voor een belangrijk deel (80%) aan bewoners verkocht bleek te zijn. Het contingent overgebleven huurwoningen (150) is te klein om representativiteit voor het gehele tuindorp te mogen verwachten. Een ander bezwaar van 't Lansink is dat de bevolking van het tuindorp meer gedifferentieerd is naar opleiding en inkomen dan de andere twee tuindorpen. Dat zou de vergelijkbaarheid van de resultaten in 't Lansink met die in Maarn en Ede bemoeilijken; ook zou het onmogelijk zijn om binnen Hengelo een wooncomplex te vinden met een even sterke differentiatie als in 't Lansink.

Treebeek bij de voormalige staatsmijn Emma bleef over. In dit complex was weliswaar ook een aanzienlijk deel van het woningbestand verkocht aan zittende bewoners (50%), maar er was nog een aaneengesloten complex van bijna 400 huurwoningen aanwezig, dat in het beheer was van één woningbouwvereniging. Bovendien was er een geschikt vergelijkingscomplex beschikbaar, vlak naast Treebeek. Ook was de oprichtingsgeschiedenis van deze casus goed gedocumenteerd, zodat het net als in de casus Ede mogelijkheden bood om de oorspronkelijke doelstellingen van de oprichters systematisch te vergelijken met de beleving van de huidige bewoners.

STAPPENPLAN

Bij elk van de drie enquête-onderzoeken werd het volgende stappenplan gevolgd:

- contact leggen met verhuurder(s), aanwijzen van sleutelpersonen in de complexen om te interviewen;
 - interviewen van de sleutelpersonen, om te weten te komen wat er leeft in de wijk en om een beeld te krijgen van de sociale kaart van de wijk;
 - verspreiden van de enquêteformulieren onder alle huishoudens in de complexen (in Maarn en Ede werd ongeveer een week voor de enquête eerst nog een vooraankondiging bij de bewoners in de bus gedaan);
 - ophalen van de ingeleverde formulieren op een centraal punt;
 - verwerken van de gegevens in het dataverwerkingsprogramma SPSS;
 - analyse en vervaardiging rapportage (deelstudie).
- Van de deelstudies zijn afzonderlijke verslagen gemaakt. Verwijzingen naar deze verslagen zijn opgenomen in de noten bij dit hoofdstuk.

RESPONS

De respons op de enquête bedroeg gemiddeld 44%. Het best was de respons in Maarn (65%), gevolgd door Ede (52%). Het minst was de respons in Treebeek (35%).

De interviews die als aanvulling op de enquête zijn gehouden, waren als volgt verdeeld over de drie onderzoeken:

- Maarn: 2 professionals en 4 bewoners, waarvan 1 uit het vergelijkingscomplex.
- Ede: 2 professionals en 4 bewoners, waarvan 1 uit het vergelijkingscomplex.
- Treebeek: 6 professionals (waarvan 1 uit het vergelijkingscomplex) en 7 bewoners.

In Treebeek was een groter aantal interviews noodzakelijk dan in Maarn en Ede om zicht te krijgen op de

Tabel 7.2: Responsgrootte bewonersenquête (tussen haakjes het aantal uitgezette enquêteformulieren)

	tuindorp	vergelijkings complex	Totaal enquêtes
Maarn	46 (69)	12 (20)	58 (89)
Ede	77 (162)	58 (97)	135 (269)
Treebeek	132 (366)	37 (117)	169 (483)
Totaal	255 (597)	107 (234)	362 (841)

uitgebreide en complexe sociale kaart (verenigingen, geloofsgroeperingen) die eigen is aan Treebeek; zie daarvoor ook de beschrijving van Treebeek in hoofdstuk 5.

KEUZE VAN HET AGGREGATIENIVEAU

Aanvankelijk is overwogen om de gegevensbestanden van de tuindorpen respectievelijk de vergelijkingscomplexen bij elkaar te voegen. Het aggregatieniveau zou dan 'het doorsnee tuindorp' (bepaald op basis van drie voorbeelden) en 'het doorsnee vergelijkingscomplex' zijn geworden. Om echter lokale verschillen onder controle te kunnen blijven houden is ervoor gekozen de complexen apart van elkaar te blijven beschouwen. Het aggregatieniveau is dus op complexniveau gesteld.

OPERATIONALISATIE DIMENSIES EN PRESENTATIE VAN DE RESULTATEN

De vier geselecteerde onderzoeksdimensies zijn meetbaar gemaakt met vraagstellingen in de bewonersenquête. De uitslag van deze vraagstellingen wordt in het onderstaande gepresenteerd, per dimensie in een afzonderlijke paragraaf. In elke paragraaf wordt eerst beschreven hoe de onderzochte complexen verwacht werden te scoren, dat wil zeggen er wordt een hypothese gepresenteerd over het verwachte verschil tussen tuindorp en vergelijkingscomplex. Vervolgens worden de werkelijke verschillen zoals die uit de bewonersenquête komen gepresenteerd in een tabel en vergeleken met de verwachte verschillen. Verschillen die in de verwachte richting gaan, zijn gemarkeerd door de betreffende cel in de tabel een grijze achtergrond te geven. Zo wordt in één oogopslag duidelijk op welke variabelen relevante verschillen gemeten zijn. Hoe grijzer de tabel, hoe sterker de aanwijzing dat de betreffende dimensie herkend wordt door de huidige bewoners.

Bereiken de verschillen 'statistische significantie' (dat wil zeggen: het is vrijwel uitgesloten dat het gemeten verschil statistisch toeval is) dan is de letter vet gezet gebruikt. Is het verschil niet-statistisch significant, dan is het normale lettertype gebruikt.

De significantie is steeds berekend met behulp van de 'chi-kwadraat toets'. Om een goed zicht te krijgen op eventuele systematisch optredende tendenties is ervoor gekozen om alle verschillen als relevant in aan-

merking te nemen, ook de verschillen die volgens de chi-kwadraat toets op statistisch toeval zouden kunnen berusten. Wanneer alle tendenties in dezelfde richting gaan is het volgens de statistiekleer gerechtvaardigd om ook de statistisch niet-significante verschillen mee te laten spelen bij de interpretatie van de resultaten. Dit is beschreven door de statisticus Galtung.¹

Ontwikkelingen in beheer en bewoning in de drie onderzochte tuindorpen

In hoofdstuk 5 en 6 is de oprichtingsgeschiedenis van de drie tuindorpen beschreven. Daaruit zijn ook de doelstellingen ten aanzien van de vier onderzoeksdimensies te halen, die in dit hoofdstuk getoetst worden op de herkenning door bewoners in de huidige maatschappelijke context. Om een beeld van de drie tuindorpen in de huidige tijd te krijgen, wordt voortgaand aan de presentatie van de onderzoeksresultaten een beknopt overzicht gegeven van de ontwikkelingen in beheer en bewoning in de drie onderzochte tuindorpen. Doel daarvan is om te controleren of de vier dimensies die voor het onderzoek zijn overgebleven, voor deze drie concrete voorbeelden daadwerkelijk nog relevant zijn. Tweede doel is om na te gaan, in hoeverre de uitgangssituatie verschilt voor de drie onderzochte voorbeelden. Hoe kleiner de verschillen, des te kleiner de kans op interpretatiefouten bij vergelijking van de tuindorpen onderling. De tabel geeft informatie op hoofdlijnen; detailinformatie komt waar nuttig bij de presentatie van de betreffende dimensie aan de orde.

Een belangrijke ontwikkeling die uit de tabel naar voren komt, is dat in Maarn en Treebeek de invloed van de fabrikant verdwenen is. In Maarn gebeurde dat al in 1932. Daar ruimde de fabrikant in het bestuur het veld en werd zijn plaats na 1945 ingenomen door een vertegenwoordiger van de bewoners. In Treebeek trok de fabrikant zich rond 1960 terug uit het woningbeheer. Daar vonden de bewoners echter tien jaar later een andere machtige partij tegenover zich: het stadsbestuur van Heerlen, dat sloopplannen had voor een deel van de wijk. Na uitvoering van die plannen ont-

	Maarn	Ede	Treebeek
Jaar dat fabriek sloot	1932	Nvt	1970
Jaar dat fabriek zich uit het woningbeheer terugtrok	1932	Nvt	1960 (overdracht woningen door Staatsmijnen aan Bouwvereniging Heerlen)
Fusie corporatie met andere corporaties	Geen fusie plaatsgevonden	1975 oprichting gezamenlijke stichting voor onderhoud en beheer 1982 fusie tot nieuwe corporatie en liquidatie oorspronkelijke verenigingen	Geen fusie plaatsgevonden
Bedreigingen, schades, sloopplannen	Geen	1975 sloopplan voor deel tuindorp ivm voorgenomen wegverbreding; plan is niet uitgevoerd.	1970 mijnschade (verzakking) woningen aan Treebeekplein; 1970-73 ontwikkeling sloop/nieuwbouwplan voor groot deel Treebeek; 1974 gedeeltelijke uitvoering van het plan.
Uitgevoerde renovaties	1985	1970 en 1980	1982
Oprichting dan wel sluiting gemeenschapsvoorzieningen	1970 Opening Dorpshuis voor heel Maarn, op 500 m. afstand van tuindorp 1980 sluiting en sloop basisschool, vervanging door complex nieuwbouwwoningen	1970 Opening buurtcentrum De Kolk, op 300 meter van tuindorp	Deel voorzieningen bij oprichting aanwezig; enkele voorzieningen bijgebouwd in periode 1950-1970; 1967 meest centrale, grootste voorziening verkocht aan externe instantie en vervangen door bescheidener accommodatie.
Deelname bewoners aan bestuur en beheer van woningen en woonomgeving	1945 bewoners krijgen vertegenwoordiging in bestuur woningbouwvereniging	1975-1980 vereniging huurdersbelangen Patrimonium actief ivm sloopplan	Vóór 1960 geen invloed van bewoners op beheer (door Staatsmijnen); Na 1960 invloed op woningbeheer via bewonerscommissie; 1977 indeling bij de gemeente Brunssum; invloed op beheer woonomgeving via gemeentelijke werkgroep Openbare Voorzieningen.

Tabel 7.3: Ontwikkelingen in beheer en bewoning in de drie onderzochte tuindorpen

stond er geleidelijk een nieuw evenwicht in de wijk. Het grondgebied waarop Treebeek gelegen is ging in 1977 over naar de gemeente Brunssum. Bewoners verwierven vanaf dat moment invloed op het beheer via een werkgroep die deze gemeente instelde. Mede daardoor is er in Treebeek voor bewoners sprake van meer vrijheid en minder repressie dan in de tijd van het beheer door de staatsmijnen respectievelijk de gemeente Heerlen.² In Ede heeft schaalvergroting plaatsgevonden in het woningbeheer; directe invloed van bewoners op beslissingen over het beheer van woningen is daardoor niet meer zo makkelijk als in de tijd dat de woningbouwverenigingen nog kleinschalig waren en één van de twee betrokken verenigingen nog zelfbestuur had.³ Het geheel overziend is het

beeld dat er in de tussenliggende zeventig jaar weliswaar veel is gebeurd, maar dat de vier geselecteerde onderzoeksdimensies nog steeds relevant zijn. Geen van de beschreven gebeurtenissen is zo ingrijpend, dat het belang van één of meer van deze vier onderzoeksdimensies zou zijn verdwenen.

Tevens is uit de tabel af te leiden dat de huidige situatie voor de drie complexen niet drastisch (meer) verschilt: in geen van de complexen is er nog een eigen bestaansbron, er is geen sprake meer van repressie door de beheerder(s) en de complexen zijn alledrie gerenoveerd. Dat gegeven zorgt ervoor dat er geen belemmering is om de onderzoeksresultaten van de drie tuindorpen onderling te vergelijken. Onderstaand volgt een presentatie van de resultaten per onderzochte dimensie.

Dimensie 'samenlevingswijze'

VRAAGSTELLING

Twee aspecten van de samenlevingsdimensie werden in de vraagstelling meetbaar gemaakt: de sociale integratie en de waardering van de voorzieningen. Met de antwoorden op deze vraagstellingen ontstaat zicht op de mate waarin de huidige bewoners het wezenlijkste kenmerk van het model, te weten het tuindorp als lokaal samenlevingsmodel, tot in de huidige tijd herkennen en waarderen.

Daartoe dienden de volgende vraagstellingen in de enquête:

- Waren bestaande sociale contacten voor u destijds een reden om u in te schrijven voor een woning in dit complex?
- Is er in dit complex sprake van een hechte woon-gemeenschap?
- Heeft u behoefte aan gemeenschappelijke activiteiten?
- Heeft u behoefte aan een gemeenschappelijke ruimte?
- Heeft dit complex een historische waarde?
- Bent u gehecht aan behoud van de eigen voorzieningen in dit complex? (Alleen gevraagd in de casus Treebeek)
- Heeft u suggesties voor herbestemming van voorzieningen, wanneer deze leeg komen? (Alleen gevraagd in de casus Treebeek).

VERWACHTE VERSCHILLEN

Maarn. Een groot verschil tussen tuindorp en vergelijkingscomplex wordt niet verwacht, omdat geen van beide gepland zijn vanuit de gedachte aan een lokaal samenlevingsmodel. Het tuindorp was als tuindorp opgezet omdat dit concept een goede aanzet zou geven voor verdere komvorming in het dorp aan de noordzijde van de spoorlijn; de voorzieningen hebben ook niet zozeer de functie het tuindorp te ondersteunen, als wel de gehele noordelijke dorps helft te voorzien die uit het tuindorp zou ontstaan. Tekenend daarvoor is dat men de voorzieningen beperkte tot het strikt noodzakelijke (winkels en een school), terwijl de gemeenschapsvoorziening (het 'Dorpshuis') er pas tientallen jaren later kwam. Sociaal-culturele verenigingen die zich beperken tot de grenzen van het tuindorp zijn er evenmin. Het tuindorp is echter wel herkenbaar als een eenheid,

Standbeeld spoorwegaarbeider op het centrale plein van het tuindorp in Maarn

die stamt uit een gedefinieerd stukje (spoorweg) geschiedenis van het dorp Maarn. Op het centrale plein van het tuindorp is een standbeeld van een spoorwegwerker die deze historische betekenis markeert. Dit alles ontbreekt in het vergelijkingscomplex, waardoor in de waardering van de historische betekenis een verschil valt te verwachten.

Ede. Hier wordt geen groot verschil tussen tuindorp en vergelijkingscomplex verwacht. De architect presenteerde weliswaar een plan voor een compleet lokaal samenlevingsmodel, maar de gemeenteraad accepteerde dit niet en het plan werd maar gedeeltelijk gerealiseerd. Er kwamen enkele kleine winkels in het project, maar geen verdere voorzieningen zoals een school, badhuis of verenigingsgebouw. Het tuindorp gaat vloeiend over in andere bebouwing en is

Uitspringende volumes in tuindorp te Ede voor de buurtwinkels

Schoolgebouw, bijgenaamd 'de universiteit van Treebeek'

daardoor niet meer herkenbaar als een eenheid, die een stukje Edese geschiedenis zou kunnen uitdrukken. Anders dan in Maarn en Treebeek, heeft tuindorp Kolkakker nooit iets met een fabriek te maken gehad; dat maakt dat Kolkakker sowieso meer de geschiedenis heeft van een gewone woonwijk dan Maarn en Treebeek.

Treebeek. Hier is een groot verschil tussen tuindorp en vergelijkingscomplex te verwachten. Treebeek is rijk aan voorzieningen (winkels, scholen, kerken, ver-

enigingsgebouwen). Er zijn tal van sociaal-culturele verenigingen actief, waarvan een deel ook echt alleen in Treebeek. In het vergelijkingscomplex daarentegen is geen enkele voorziening opgenomen en het complex is evenmin de bakermat van sociaal-culturele verenigingen. Ook wat betreft de historische betekenisgeving zijn er verschillen te verwachten. De monumentale volumes van de gemeenschapsgebouwen (onder meer de kerk van Kropholler, de school die vanwege zijn massieve volume 'de universiteit van Treebeek' werd genoemd en het grote clubgebouw voor de beampten van de mijn aan het centrale plein) markeren de wortels van tuindorp Treebeek in de mijngeschiedenis van de streek. In het vergelijkingscomplex is die binding met het mijnverleden nergens te ontdekken. Bij de oplevering van dit complex waren de mijnen al gesloten. Samenvattend: verschillen tussen tuindorp en vergelijkingscomplex op de samenlevingsdimensie zijn vooral te verwachten in Treebeek, en in veel mindere mate in Maarn en Ede.

GEMETEN VERSCHILLEN

De uitslag van de vraagstelling wordt onderstaand in tabelvorm gepresenteerd. De scores van de vergelijkingscomplexen zijn tussen haakjes geplaatst. Er is een vetgezette letter gebruikt indien een gemeten verschil statistische significantie bereikte. Opmerking vooraf: de vragen over de voorzieningen zijn alleen opgenomen in het onderzoek waar dat zinvol was, namelijk in Treebeek.

Het scorepatroon van de tuindorpen vertoont op deze dimensie een systematisch verschil met dat van de vergelijkingscomplexen. Scoreverschillen die in dezelfde richting gaan, vallen in een donkergrijs vlak. En wat blijkt? Alle gemeten verschillen gaan in dezelfde richting. Opvallend is dat dit niet alleen geldt voor de casus waar dit verwachtbaar was (Treebeek), maar ook voor de andere twee, waar lokale voorzieningen veel minder nadrukkelijk aanwezig zijn. De grootste verschillen in antwoordpatronen vertoont de vraag naar de historische betekenis. Maarn en Treebeek scoren hier extreem verschillend van hun vergelijkingscomplex.

In Maarn is dat te danken aan de kennis die men van het verleden heeft, niet doordat men er als (ex-)spoorwerknemer zelf bij betrokken is. Het rangeerterrein waar het tuindorp destijds van leefde, werd al in

	Maarn	Ede	Treebeek
sociale contacten destijds aantrekkelijk	36% (18%)	56% (55%)	29% (20%)
ervaart hechte woongemeenschap	19% (0%)	33% (26%)	35% (20%)
behoefte collectieve ruimte	14% (0%)	19% (8%)	54% (33%)
behoefte gemeenschappelijke activiteit	66% (17%)	30% (27%)	66% (44%)
historische betekenis	78% (8%)	39% (17%)	74% (5%)
gehecht aan voorzieningen binnen complex	- -	- -	92% (78%)
doet suggesties voor leegkomende gebouwen	- -	- -	78% (53%)

Tabel 7.4: antwoordscores dimensie 'samenlevingswijze'

1932 gesloten. De meeste werknemers werden overgeplaatst en kregen elders een woning. Slechts een enkele spoorman bleef en woonde ten tijde van het onderzoek nog steeds in het tuindorp.

In Treebeek ligt dit anders: van de 50-64 jarigen heeft 65% bij de mijnen gewerkt, in de groep 65-plus is dit zelfs 96%. Alleen de jongere leeftijdsgroepen hebben niet of nauwelijks bij de mijnen gewerkt, wat voor de meesten in deze groepen eenvoudig als reden heeft dat de mijnen al gesloten waren toen zij aan het arbeidsproces konden gaan deelnemen. Aangezien ongeveer tweederde van de inzenders uit Treebeek ouder dan vijftig jaar is, wordt het aannemelijk dat de persoonlijke betrokkenheid bij het mijnverleden meegespeeld heeft bij de beantwoording van de vraag naar de historische betekenis.

Behalve over de verschillen tussen tuindorpen en hun vergelijkingscomplex, valt er ook iets op te merken over het niveau van de scores op zich. Vooral in de sfeer van voorzieningen blijkt de herkenning en waardering door huidige bewoners hoge scores te bereiken. Daarbij geldt: als die voorzieningen er zijn (Treebeek), worden ze gewaardeerd. In de sfeer van de sociale integratie (de score op de vraag naar de hechte woongemeenschap) zijn de scores minder overtuigend: in geen van de tuindorpen zegt een meerderheid volmondig 'ja' op de vraag of er sprake is van een hechte woongemeenschap. De integratie kan ook zonder de beschikbaarheid van eigen voorzieningen van betekenis zijn. In Ede scoort vrijwel hetzelfde percentage 'ja' op de vraag naar de hechte woongemeenschap als in Treebeek, terwijl Ede nauwelijks eigen voorzieningen heeft. Ook als het bindmiddel 'eigen voorzieningen' wegvalt, kunnen bewoners nog steeds meer binding voelen dan in het vergelijkingscomplex.

Dimensie 'ruimtegebruik'

VRAAGSTELLING

De dimensie ruimtegebruik is meetbaar gemaakt met de volgende vraagstellingen:

- Was een ruime aanleg destijds een reden om u in te schrijven voor dit complex?
- Hoe ervaart u de ruimte aan de straatkant van uw woning?
- Hoe ervaart u de ruimte aan de tuinkant van uw woning?
- Bent u tevreden over het oppervlak van uw tuin?

VERWACHTE VERSCHILLEN

De meetgegevens op grond waarvan verwachtingen uit te spreken zijn over scoreverschillen op de bovenstaande vier vragen, zijn in onderstaande tabel bij elkaar gezet.

Maarn. De dichtheid van het tuindorp is tweemaal zo laag als in het vergelijkingscomplex. Verwacht wordt daarom dat in het tuindorp veel meer mensen de ruime aanleg destijds een aantrekkelijke factor vonden om zich in het tuindorp te vestigen dan in het vergelijkingscomplex. In Maarn zijn de tuinen in het tuindorp belangrijk groter dan in het vergelijkingscomplex. Verwacht wordt dat de tuindorpbewoners tevredener zijn over hun tuinoppervlak dan de bewoners van het vergelijkingscomplex.

Ede. De dichtheid is in tegenstelling tot de voorgaande casus in het vergelijkingscomplex lager dan in het tuindorp. De blokdiepte en de kavels zijn groter. Het vergelijkingscomplex lijkt in zijn scores op ruimte-indicatoren meer op een tuindorp dan het tuindorp zelf. In de beantwoording van de vraagstellingen naar de ruimtebeleving valt dus een omkering te ver-

	Maarn		Ede		Treebeek	
	tuindorp	verg.c.	tuindorp	verg.c.	tuindorp	verg.c.
dichtheid	19 w/ha	35 w/ha	31 w/ha	22 w/ha	27 w/ha	37 w/ha
kavel grootte	400 m ²	150 m ²	200 m ²	300 m ²	200 m ²	150 m ²
blokdiepte (achtergevel tot achtergevel)	40 m	40 m	35 m	80 m	45 m	20 m
straat breedte (voorgevel tot voorgevel)	26 m	23 m	18 m	22 m	30 m	20 m

Tabel 7.5: meetgegevens dimensie ruimtegebruik

wachten: een positievere ruimtebeleving in het vergelijkingscomplex dan in het tuindorp.

Treebeek. Hier is het dichtheidsverschil vergelijkbaar met de casus Maarn, zij het minder extreem, en is de verwachting dat de ruimtebeleving in het tuindorp positiever zal zijn dan in het vergelijkingscomplex. Daarnaast verschilt de blokdiepte in de casus Treebeek aanzienlijk: in het tuindorp is die dubbel zo hoog als in het vergelijkingscomplex. Sommige bewoners in Treebeek hebben zelfs helemaal geen bebouwing aan de achterkant. Verwacht wordt dat in het tuindorp veel meer bewoners de afstand tot bebouwing aan de achterkant van hun woning als 'ruim' beoordelen dan in het vergelijkingscomplex. Hetzelfde geldt voor de straatbreedte. In Treebeek zijn de straten in het tuindorp anderhalf maal zo breed als in het vergelijkingscomplex. Verwacht wordt dat de bewoners in het tuindorp daarom de ruimte aan de

voorkant van hun woning vaker als 'ruim' typeren dan in het vergelijkingscomplex. In Treebeek zijn de tuinen net als in de casus Maarn in het tuindorp belangrijk groter dan in het vergelijkingscomplex. Verwacht wordt dat de tuindorpbewoners tevredener zijn over hun tuinoppervlak dan de bewoners van het vergelijkingscomplex.

GEMETEN VERSCHILLEN

De uitslag van de vraagstelling wordt onderstaand in tabelvorm gepresenteerd. De scores van de vergelijkingscomplexen zijn tussen haakjes geplaatst. Er is een vetgezette letter gebruikt indien een gemeten verschil statistische significantie bereikte.

Vergelijkt men de antwoordscores (tabel 7.6) met de verwachtingen die zijn uitgesproken op grond van de meetgegevens (tabel 7.5), dan blijken de verwachtingen uit te komen.

	Maarn	Ede	Treebeek
ruime aanleg destijds aantrekkelijk	65% (36%)	75% (79%)	40% (43%)
veel ruimte tot andere bebouwing straat kant	86% (37%)	50% (51%)	57% (56%)
veel ruimte tot andere bebouwing tuinkant	48% (41%)	45% (54%)	62% (44%)
tevreden tuinoppervlak	65% (25%)*	91% (95%)	80% (81%)

* = scores door andere formulering vraagstelling niet vergelijkbaar met Ede en Treebeek.⁴

Tabel 7.6: Antwoordscores dimensie 'ruimte'

In Maarn en Treebeek is er een systematisch verschil in ruimtebeleving in het voordeel van het tuindorp: in Maarn is dit verschil conform de verwachting wat sterker dan in Treebeek.

In de casus Ede scoort het vergelijkingscomplex beter dan het tuindorp, geheel volgens verwachting, omdat het ruimer opgezet is dan het tuindorp en op de ruimtedimensie dus beter aan het model voldoet dan het tuindorp zelf. De verschillen zijn hier overigens klein en bereiken bij geen van de vier vraagstellingen significantie. Verschillen in antwoordpatronen die in dezelfde richting gaan, vallen in een donkergrijs vlak.

Naast de verschillen tussen tuindorpen en hun vergelijkingscomplex is het niveau van de scores op zich op een aantal punten vermeldenswaard. De waardering van het oppervlak van de eigen tuin springt er het meeste uit, in Ede scoort zelfs meer dan 90% 'ruim' op die vraag. Daarnaast scoort de waardering van de ruimte aan de straatkant hoog, vooral in Maarn.

WAARDERING STRAATBREEDTE NADER BESCHOUWD

In Treebeek zijn de straten in het tuindorp breder dan in het vergelijkingscomplex, maar in de ruimtebeleving van de bewoners werkt dit verschil nauwelijks door. In de casus Maarn is het omgekeerde aan de hand: er is een groot verschil in ruimtebeleving in het voordeel van het tuindorp, terwijl de straten er nauwelijks breder zijn dan in het vergelijkingscomplex. De straatbreedte is blijkbaar niet de enige indicator die de ruimtebeleving aan de straatzijde bepaalt. Aannemelijk is dat de bloklengte medebepalend is voor de ruimtebeleving. In Maarn zijn in het tuindorp de blokken aanzienlijk korter dan in het vergelijkingscomplex. In het tuindorp zijn blokjes van twee woningen het meest voorkomende bloktype, terwijl in het vergelijkingscomplex aan de overkant een lange rij woningen of een spoordijk ligt. In het tuindorp hebben de bewoners dus altijd een zichtlijn langs de zijkant van de huizen naar het binnengebied van het blok, terwijl bewoners in het vergelijkingscomplex uitkijken op een massieve wand. In Treebeek zijn de blokken langer dan in Maarn (gemiddeld 6 woningen per blok). Daar kunnen bewoners dus nauwelijks langs de zijkant van de huizen het blok in kijken. Een grotere straatbreedte resulteert dus niet per definitie in een positievere ruimtebeleving.

Dimensie 'groenvoorziening'

VRAAGSTELLING

De volgende vragen werden in de enquête gesteld om meetbaar te maken in hoeverre er sprake is van herkenning van de groendimensie door de huidige bewoners:

- Was de eigen tuin destijds een reden om u in te schrijven voor dit complex?
- Is de eigen tuin voor u van betekenis?
- Bent u graag bezig in uw tuin?
- Waarmee bent u dan bezig?
- Heeft u een moestuin in uw eigen tuin?
- Houdt u dieren in uw tuin?
- Welk type erfafscheiding heeft uw voorkeur (groene haag dan wel ander materiaal)?
- Stoort u zich aan tuinverwaarlozing, wanneer u dit in uw woonomgeving opmerkt?

VERWACHTE VERSCHILLEN

In de casus Treebeek en Maarn wordt verwacht dat de groendimensie in het tuindorp aanmerkelijk hoger gewaardeerd wordt dan in het vergelijkingscomplex, omdat de kavels er groter zijn en de groene wooncultuur er bewust bevorderd werd door de oprichters; zowel door ruimte te scheppen voor moestuinhouderij als door aanleg en alert onderhoud van groenvoorzieningen.

In Ede is moeilijk te voorspellen in welke richting het verschil uit zal werken. Louter op grond van het verschil in kavelgrootte zou men verwachten dat het vergelijkingscomplex meer moestuinhouderij kent dan het tuindorp. Aan de andere kant is uit documentatie van de plangeschiedenis bekend (zie hoofdstuk 6) dat de gemeenteraad uitgangspunten voor het ontwerp van het tuindorp aannam om moestuinhouderij te bevorderen: een open bebouwing, met een goed toegankelijk achtergebied. Naast economische motieven (inkomenssubstitutie) had men daarvoor ook een opvoedkundig motief: het nuttig door kunnen brengen van de vrije tijd (zie hoofdstuk 6). Gemeente en architect verschilden echter van inzicht over de wijze waarop de groendimensie ingevuld diende te worden. De architect wilde de nadruk op siergroen leggen. De architect schakelde op eigen initiatief een landschapsarchitect in die hij een beplantingsplan voor de straatbomen en een collectief te beheren voortuinengebied liet maken. Dat zou door moeten werken in een ver-

schil tussen tuindorp en vergelijkingscomplex in het voordeel van het tuindorp waar het de variabelen betreft die de waardering van het siergroen meten, ware het niet dat het principe van collectieve voortuinen in de loop der jaren verwaterd is. De voortuinstroken zijn inmiddels allemaal verkaveld en zijn als individuele voortuin bij de desbetreffende woning getrokken. Een verschil in waardering tussen tuindorp en vergelijkingscomplex is daarom op het punt van siergroen niet meer verwachtbaar.

Samenvattend: in Maarn en Treebeek wordt verschil verwacht in het voordeel van het tuindorp; in Ede is geen gefundeerde voorspelling te doen, omdat tuindorp en vergelijkingscomplex op elkaar lijken uit oogpunt van groenaanpak.

GEMETEN VERSCHILLEN

De uitslag van het onderzoek op de groendimensie is samengevat in onderstaande tabel.

De scores van de vergelijkingscomplexen zijn tussen haakjes geplaatst. Er is een vetgezette letter gebruikt indien een gemeten verschil statistische significantie bereikte.

Opmerking vooraf: de vraag 'waarmee bent u buiten bezig' is na afronding van het eerste onderzoek in de enquête opgenomen. Daarom ontbreken de antwoorden op deze vraag bij de casus Maarn.

De verwachtingen komen uit. In Maarn is een systematisch verschil gemeten tussen tuindorp en vergelijkingscomplex in de verwachte richting, namelijk dat het buiten bezig zijn met de moestuin en de dier-

verzorging een grotere betekenis voor bewoners heeft dan in het vergelijkingscomplex, en de groene erfscheiding de voorkeur heeft boven een niet-groene erfscheiding. Deze verschillen bereiken in Maarn bij vijf van de acht vraagstellingen significantie. Verschillen in antwoordpatronen die in dezelfde richting gaan, vallen in een donkergrijs vlak.

In Treebeek geldt hetzelfde, maar minder sterk: de verschillen tussen tuindorp en vergelijkingscomplex zijn kleiner dan in Maarn en bereiken bij een kleiner deel van de vraagstellingen (twee van de acht) significantie. De inspanning die de beheerder van destijds zich getrooste om de plantsoenen te onderhouden en de jeugd respect voor natuurwaarden bij te brengen (zie hoofdstuk 5) hebben in de huidige tijd hun kracht grotendeels verloren. Verderop in deze paragraaf wordt, onder het kopje 'Siergroen nader beschouwd', verder ingegaan op het effect van het beheer op de groenbeleving.

In de casus Ede is de tendens in de antwoordpatronen tegengesteld. Het vergelijkingscomplex scoort hier, net als bij de ruimtedimensie (zie paragraaf 'Dimensie ruimtegebruik'), meer in de geest van een tuindorp dan het tuindorp zelf. Dat geldt allereerst voor het gebruiksgroen. Het percentage bewoners dat een moestuin houdt is in het vergelijkingscomplex hoger dan in alledrie de tuindorpen. Alleen in tuindorp Maarn bereikt deze waarde een vergelijkbaar niveau. Het verschil in kavelgrootte is mogelijk bepalender voor de score van moestuinhouderij dan de sturing die de gemeenteraad destijds aan het ontwerp van het

	Maarn	Ede	Treebeek
Eigen tuin destijds aantrekkelijk	82% (50%)	91% (93%)	62% (71%)
Eigen tuin van betekenis	70% (92%)	77% (81%)	84% (81%)
Wil buiten bezig zijn,	87% (58%)	77% (81%)	84% (81%)
Namelijk met tuinieren	- -	77% (82%)	72% (84%)
Houdt moestuin	41% (8%)	29% (42%)	19% (0%)
Houdt dieren in tuin	24% (0%)	36% (29%)	30% (43%)
Wil groene erfscheiding	29% (10%)	16% (27%)	42% (22%)
Stoort zich aan tuinverwaarlozing	65% (67%)	43% (53%)	60% (69%)

Tabel 7.7: antwoordscores dimensie 'groenvoorziening'

tuindorp gaf om de tuinen bruikbaar te maken voor moestuinhouderij.

Ook op het aspect van het siergroen heeft het vergelijkingscomplex hogere scores dan het tuindorp, overigens zonder dat het daarmee de scores van de tuindorpen in Maarn en Treebeek voorbijstreeft.

Bekijkt men het niveau van de scores op zich (dus los van verschillen die aangetoond zijn tussen tuindorpen en hun vergelijkingscomplex) dan springen vooral het bezit van de eigen tuin eruit (in alle tuindorpen scoort meer dan 62% 'ja' op de vraag of de eigen tuin destijds een aantrekkelijke factor was om naar het tuindorp te verhuizen), alsmede de mogelijkheden die de tuin biedt om buiten bezig te zijn (in alle tuindorpen zegt meer dan 77% dat men graag buiten bezig is in de eigen tuin). Die waardering van de eigen tuin en de gebruiksmogelijkheden ervan geldt over de hele linie, geen van de drie onderzochte tuindorpen uitgezonderd.

GEBRUIKSGROEN NADER BESCHOUWD

Twee aspecten van de beleving en het gebruik van groen verdienen expliciet aandacht: het effect van de kavelgrootte op het moestuinieren en de motieven om dat te doen. Als hypothese kan worden gesteld dat de kavelgrootte verband zou kunnen houden met moestuinhouderij: hoe groter de kavels, hoe meer bewoners hun tuin (ook) als moestuin gebruiken. Om de geldigheid van deze hypothese nader te toetsen is onderstaande tabel gemaakt. Doordat de complexen naar kavelgrootte zijn gerangschikt (van groot naar

klein), is het verband snel te zien (zie tabel 7.8).

Uit de tabel blijkt dat er inderdaad een verband is tussen de kavelgrootte en het percentage bewoners dat een moestuin houdt. Het percentage moestuinhouders volgt precies dezelfde rangordening als de kavelgrootte. De tuindorpen staan bovenin de tabel: daar zijn de kavels het grootst. De vergelijkingscomplexen daarentegen zijn de hekkensluiters in de tabel. De kavels zijn er aanmerkelijk kleiner dan in de tuindorpen. Uitzondering is het vergelijkingscomplex in Ede, waar de kavels groot zijn, groter zelfs dan in de meeste tuindorpen. Dit wordt onmiddellijk beloond met de hoogste score op 'moestuinhouderij'. Het vergelijkingscomplex is in naam geen tuindorp, maar in de praktijk gedraagt het zich wel zo, wanneer men het groengebruik analyseert.

Het tweede aspect van de beleving van gebruiksgroen dat nadere aandacht verdient is het scala van motieven dat bewoners hanteren voor het houden van een moestuin. Tijdens de oprichting zagen de verhuurders de moestuinen mede als vervangend inkomen, naast het onderricht in natuurwaarden en het verschaffen van een zinvolle vrijetijdsbesteding aan bewoners (zie hoofdstuk 5 en 6). De maatschappelijke context is sinds de oprichting sterk veranderd. De welvaart is toegenomen, waardoor de financiële prikkel voor het houden van een moestuin wel eens sterk zou kunnen zijn afgenomen. Tabel 7.9 geeft een overzicht van de motieven die bewoners in de huidige tijd hebben om een moestuin te houden.

Bij de huidige bewoners staat het ontspannings-

Complex	Kavelgrootte	% Moestuinhouders
Maarn, tuindorp	400	41%
Ede, verg.complex	300	42%
Ede, tuindorp	200	29%
Treebeek, tuindorp	200	19%
Maarn, verg.complex	150	8%
Treebeek, verg.complex	150	0%

Tabel 7.8 Verband tussen kavelgrootte en moestuinhouderij

	Maarn	Ede	Treebeek	Totaal
Buiten bezig zijn	8 (50%)	29 (50%)	17 (61%)	54 (53%)
Onbespoten groente kweken	3 (19%)	19 (33%)	9 (32%)	31 (30%)
Traditie vasthouden	5 (31%)	4 (7%)	- (0%)	9 (9%)
Financiële reden	- (0%)	6 (10%)	2 (7%)	8 (8%)
Totaal	16 (100%)	58 (100%)	28 (100%)	102 (100%)

(N.B. De frequenties van tuindorp en vergelijkingscomplex zijn per casus samengevoegd; men kon meer dan één motief aangeven)

Tabel 7.9: motieven om een moestuin te houden

motief op de eerste plaats en is het financiële motief naar de laatste plaats gezakt. Het blijkt ook dat er sinds de oprichting een nieuw motief is bijgekomen: het kunnen beschikken over onbespoten groente. De bestrijding van onkruid en ongedierte met chemische middelen bestond nog niet in de oprichtingstijd; de belangstelling voor ecologische landbouw is pas in de jaren zeventig opgekomen. Van dit ecologische motief kan gezegd worden dat het, ook al was het in de oprichtingstijd nog niet aan de orde, uitstekend in het tuindorpmodel past. Doel van het model was immers het maximaliseren van de kansen voor een gezonde geestelijke en lichamelijke ontplooiing van het individu (zie hoofdstuk 2). Het kweken en consumeren van onbespoten groente verhoudt zich uitstekend tot dit doel.

Wanneer men de rangordening van motieven om in de huidige tijd een moestuin te houden bekijkt, valt op dat de verschillen tussen de drie onderzochte locaties gering zijn. Het buiten bezig zijn is steeds veruit het belangrijkste motief. In de verdere motieven zit enig verschil tussen de locaties. Bewoners in Ede en Treebeek vinden na het buiten bezig zijn het kweken van onbespoten groente de belangrijkste reden om een moestuin te houden. In Maarn komt dit motief op de derde plaats, en blijken bewoners het vasthouden van een traditie ook als belangrijk motief te zien.

SIERGROEN NADER BESCHOUWD

In tegenstelling tot moestuinen, waar bewoners helemaal zelf de baas over zijn, is de kwaliteit van het siergroen (de bomen, struiken en bloemen in de straten, pleinen en plantsoenen) mede afhankelijk van beheer-

inspanningen door de overheid of door de woningbeheerders. Groen is kwetsbaar; door veranderd beheer kan het snel verdwijnen of zijn aanzien verliezen. Het huidige niveau van beheer bepaalt in belangrijke mate of idealen die de oprichters destijds koesterden ten aanzien van groenkwaliteit en natuurwaarden door kunnen blijven werken in de waardering van de huidige bewoners.

Onderstaande tabel geeft aan hoe de huidige bewoners het beheer van het groen waarderen.

Dit betreft het beheer door instanties (gemeente en woningbeheerder), niet de inbreng van bewoners zelf in het groenbeheer.

Casus	Tuindorp	Verg.complex
Maarn	57%	33%
Ede	29%	23%
Treebeek	20%	42%

Tabel 7.10: waardering groenbeheer
(% bewoners dat aangeeft tevreden te zijn over het groenbeheer)

De opvallendste score is die van Treebeek, mede omdat er een groot verschil is met de score van het betreffende vergelijkingscomplex. De verklaring van de ontevredenheid van de bewoners in Treebeek is gebleken uit de aanvullende interviews die in Treebeek zijn gehouden en uit losse opmerkingen die bewoners in hun enquêteformulier hebben geplaatst.⁵ Toen de mijnen nog werkten beheerden deze ook het groen in hun complexen. Daar werd bijzonder veel werk van

gemaakt, men hechtte er belevingswaarde en ook een educatieve waarde aan (zie de uitgebreide beschrijving van Treebeek in hoofdstuk 5). Ongeveer tweederde van de inzenders heeft deze tijd meegemaakt. De helft daarvan woonde toen zelf al in Treebeek, de andere helft werkte wel bij de mijnen maar woonde elders, dus heeft Treebeek mogelijk als bezoeker gekend in die tijd. Bij de sluiting van de mijnen aan het eind van de jaren zestig is het groenbeheer eerst overgegaan naar de gemeente Heerlen en in 1977 naar de gemeente Brunssum. De gemeenten geven Treebeek in principe de standaard portie beheer die elke andere buurt in de gemeente ook krijgt. Dat is in de ogen van vele bewoners in Treebeek te weinig. Een inzender uit Treebeek noteert bij de enquête: "Het onderhoud van de eens zo mooie plantsoenen en wandelpaden laat veel te wensen over. Te veel wordt met de botte bijl gewerkt. Veel bloeiende heesters (...) zijn weggemaaid." Een ander merkt bij de vraag over de waardering van het siergroen op: "Wordt slecht onderhouden, dus niet mooi meer." Bewoners hebben het gevoel dat beslissingen over het beheer buiten hen om worden genomen. Het vertrouwen in de beheerder is geslonken. Representatief daarvoor zijn uitspraken zoals "Het nieuwe golfterrein heeft zeker voorrang" en "Tegenwoordig als ik buiten zaagmachines hoor zit ik meteen rechtop in mijn stoel, dan denk ik dat ze die mooie bomen in het plantsoen hierachter aan het omzagen zijn."

Uit dit type reacties blijkt een sterke betrokkenheid van bewoners bij het groen en een sterke waardering van een tuinstadachtige groenaanpak. Dat blijkt ook uit de waarde die bewoners toekennen aan groene erfscheidingen. In Treebeek wil 42% een groene erfscheiding, de hoogste score van alle onderzochte complexen (zie tabel 7.7).

Samenvattend valt te concluderen dat een bij de wensen van bewoners achterblijvende beheeractiviteit van verantwoordelijke instanties hoogstwaarschijnlijk negatief doorwerkt in de waardering van de groendimensie in het tuinstadmodel. Het groen draagt positief bij aan de herkenning en waardering zolang het goed beheerd wordt, is dat niet het geval dan gaat het afbreuk doen aan de waardering.

Dimensie 'vormgeving'

VRAAGSTELLING

De dimensie 'vormgeving' is meetbaar gemaakt met de volgende vraagstellingen:

- Vond u de aanleg aantrekkelijk toen u hier kwam wonen?
- Hoe waardeert u de aanleg van het complex?
- Wat waardeert u in de aanleg; zijn dat
 - Korte, besloten straten?
 - Korte huizenblokken?
 - Pleinen, plantsoenen?
- Hoe waardeert u de bouwstijl (architectuur) van het complex?
- Wat waardeert u in de architectuur van de woningen; is dat
 - De variatie in woningtypen?
 - De toepassing van verspringende daken?
 - De toepassing van ambachtelijke materialen?

VERWACHTE VERSCHILLEN

Maarn. Hier is een groot verschil tussen tuindorp en vergelijkingscomplex te verwachten. Het tuindorp is uitgesproken romantisch vormgegeven, zowel landschappelijk als stedenbouwkundig en architectonisch. Er is een groen plein met afwisselende boom- en struikbeplanting, straten hebben een zeer groen en door hun kromming tevens besloten profiel, de huizenblokken zijn kort (het modale type is de twee-onder-een-kap), er is variatie in woningtypen maar het plan is toch duidelijk uit één hand ontworpen, en de architectuur is uitgesproken ambachtelijk en ruraal: ornamenten, toepassing van hout en grote dakvlakken in het zicht. Het vergelijkingscomplex daarentegen bezit geen van deze kenmerken, met uitzondering van een plantsoen dat een buffer vormt tussen het complex en de nabijgelegen spoordijk.

Ede. Hier is weinig verschil tussen tuindorp en vergelijkingscomplex te verwachten, noch stedenbouwkundig, noch architectonisch, noch landschappelijk. Pleinen en plantsoenen ontbreken in het tuindorp; die waren oorspronkelijk wel gepland, maar lagen in het niet-gerealiseerde gedeelte van het plan. Voorts was het realiseren van een besloten straatbeeld in het tuindorp niet in het hele plangebied haalbaar doordat een groot deel van de woningen aan toentertijd al bestaande, langgerekte invalswegen tot het centrum van de

Ambachtelijk materiaalgebruik in tuindorp te Maarn

gemeente moest komen te staan. In het binnengebied van het plan, waar de architect vrijheid had, paste hij verspringende straten toe. Daar is wél een intiem en besloten straatbeeld totstandgebracht. De straatprofielen zijn in het tuindorp niet uitgesproken groen (eerder stenig) en kunnen op dat punt nauwelijks concurreren met het vergelijkingscomplex. Dat heeft een zeker zo groen straatprofiel, mede door de diepe voortuin bij alle woningen. De architectuur van het tuindorp is voor tuinstadbegrippen sober. De materiaal-schaarste en prijsopdrijving in de tijd dat het complex gebouwd werd (1921) was daar debet aan. De situatie was toen op zijn nijpendst, de woningen vielen bijna tweemaal zo duur uit als begroot. Op alle opsmuk moest bezuinigd worden. De andere twee tuindorpen zijn net daarvoor (Treebeek, 1916) of net daarna (Maarn, 1923) gebouwd; daar had men dus minder last van de materiaal-schaarste. Ook eigen keuzen van de architect speelden echter een rol. De architect gaf in een bespreking van zijn werk kort na de oplevering toe dat "(...)

het geheel daardoor misschien een wat stug aanzien had gekregen".⁶ In het vergelijkingscomplex is het karakter van de architectuur echter nog soberder. De uniformiteit is groot (alle woningen zijn van hetzelfde type, terwijl er in het tuindorp drie typen voorkomen) en de blokken zijn lang, waardoor het vergelijkingscomplex eentoniger aandoet dan het tuindorp. Daardoor mag er ondanks de soberheid van de architectuur in het tuindorp in de antwoordpatronen van de bewoners toch enig verschil in het voordeel van het tuindorp worden verwacht.

Treebeek. Hier is een aanmerkelijk verschil tussen tuindorp en vergelijkingscomplex te verwachten. Landschappelijk en stedenbouwkundig is het langwerpige, groene centrale plein nog steeds aantrekkelijk ondanks het feit dat de wanden ervan nu gedeeltelijk gevormd worden door flatgebouwen. Ook elders in het plan komen pleinen en plantsoenen voor. Men koos, omdat men sterk hechtte aan de ruimtedimensie, echter voor brede en rechte straten, waardoor geen intiem straatbeeld ontstond. De architectuur is romantisch te noemen. De typering die hierboven gegeven is voor de architectuur in Maarn geldt ook voor Treebeek, maar dan op alle aspecten net minder sterk. Het vergelijkingscomplex bij Treebeek daarentegen is zowel architectonisch als stedenbouwkundig rechtlijnig te noemen.

Samenvattend: verschillen tussen tuindorp en vergelijkingscomplex zijn in alle casussen te verwachten, het sterkst in Maarn, daarna in Treebeek en ten slotte in Ede.

GEMETEN VERSCHILLEN

De beantwoording van de vraagstellingen op de dimensie 'vormgeving' is samengevat in onderstaande tabel. De scores van de vergelijkingscomplexen zijn tussen haakjes geplaatst. Er is een vetgezette letter gebruikt indien een gemeten verschil statistische significantie bereikte. Opmerkingen vooraf: landschappelijke aspecten zijn bij 'stedenbouw' ondergebracht. De waardering van afzonderlijke architectuurelementen zijn na afronding van het eerste onderzoek in de enquête opgenomen; deze waarderingsscores ontbreken daarom bij de casus Maarn.

De verwachtingen blijken uit te komen. In alle voorbeelden werd verschil verwacht in het voordeel van het tuindorp, en dat is er ook uitgekomen. De sco-

res vallen voor het grootste deel in een donkergrijs vlak hetgeen betekent dat de verschillen in dezelfde richting gaan. Verwacht werd dat de verschillen in Maarn het sterkst zouden zijn. Ook dat blijkt te kloppen: zowel stedenbouwkundig als architectonisch scoort het tuindorp significant hoger dan het vergelijkingscomplex. In Treebeek en in Ede liggen de verschillen vooral op het vlak van de waardering van de architectuur. De stedenbouwkundige kwaliteiten worden in het tuindorp wel iets hoger gewaardeerd dan in het vergelijkingscomplex, maar niet significant.

Naast de verschillen tussen tuindorp en vergelijkingscomplex is het interessant om het niveau van de scores op zich in beschouwing te nemen. Opvallend is dat de waardering van de stedenbouwkundige kwaliteiten een constante factor is bij de tuindorpen: over de hele linie is de score hoger dan 60%. Bij de waardering van de architectuur zijn de verschillen tussen de tuindorpen veel groter; dat Ede van de drie tuindorpen het laagst scoort was voorspeld, onder meer vanwege de versobering van het bouwplan die om budgettaire redenen noodzakelijk was.

WAARDERING VAN ELEMENTEN

Bewoners werden in de enquête ook gevraagd de afzonderlijke elementen te waarderen, die tezamen de stedenbouw en de architectuur bepalen.

In de stedenbouw zijn de hoogst gewaardeerde elementen:

- korte huizenblokken;
- pleinen/plantsoenen;
- korte straten.

In de architectuur zijn de hoogst gewaardeerde elementen:

- 'variatie in woningtypen';
- 'verspringende daken';
- 'ambachtelijk materiaalgebruik'.

De herkenning en waardering van 'Unwinesque' ontwerpprincipes (zie hoofdstuk 2 en hoofdstuk 4) komt in deze uitslag duidelijk naar voren. Daarbij valt op dat de stedenbouwkundige elementen alledrie in grote trekken vergelijkbaar scoren (geen van de drie elementen springt er als belangrijkste uit), terwijl dat bij de architectonische elementen wél het geval is: daar is het voornamelijk de variatie in woningtypen, die waardering oogst.

Een laatste opvallend punt is de opkomende waar-

dering voor de vormgeving in Treebeek. Toen bewoners in het complex kwamen wonen, vond 10% het ontwerp aantrekkelijk, na een aantal jaren bewoning is die groep gegroeid naar 45% voor de architectuur en naar 59% voor de stedenbouw. Ook in Maarn is die trend zichtbaar, maar minder opvallend.

De beoordeling van afzonderlijke elementen bleek sommige inzenders overigens zwaar te vallen. Soms gaven inzenders expliciet aan, dat ze de vormgeving waarden om het geheel en niet om de samenstellende delen. Representatief voor dat type reacties is de inzender die de elementen op het enquêteformulier met een grote accolade verbindt en daarbij noteert: "De totale situatie". Een ander noteert: "niets is eenvoudig" en een derde zegt: "het is goed zoals het is". Dit type opmerkingen wijst op een correcte uitvoering van de vormgevingsprincipes in het tuinstadmodel (zie hoofdstuk 4). Groen en bebouwing moesten in harmonie met elkaar zijn en met elkaar samensmelten.

Conclusie

Van de zes dimensies waaruit het tuinstadmodel in de oprichtingstijd bestond, zijn er vier tot in de huidige tijd in het spel gebleven. Van deze dimensies is gemeten in hoeverre deze door de huidige bewoners herkend en gewaardeerd worden. Daartoe zijn in drie tuindorpen en in drie vergelijkingscomplexen enquêtes gehouden. Uit vergelijking van de antwoorden in de tuindorpen met die in de vergelijkingscomplexen blijkt dat de onderzochte dimensies alle vier door huidige bewoners van tuindorpen worden herkend en gewaardeerd. Zowel bij de samenlevingsdimensie, de ruimtedimensie, de groendimensie als de vormgevingsdimensie blijkt dat een behandeling van deze dimensies naar de richtlijnen van het tuinstadmodel in het tuindorp een sterkere herkenning en waardering oplevert dan in het vergelijkingscomplex. Bewoners van tuindorpen ervaren bijvoorbeeld een hechtere woongemeenschap, hebben een positievere ruimtebeleving en hebben meer waardering voor de vormgeving dan bewoners van de vergelijkingscomplexen.

De tuindorpen scoren over de hele linie opvallend hoog op een aantal onderdelen van de genoemde dimensies. Voor de samenlevingsdimensie is dat het voorzieningsaspect: bewoners herkennen en waar-

deren de beschikbaarheid van voorzieningen in het complex zelf, in het bijzonder de gemeenschappelijke ruimte voor gezamenlijke activiteiten. Bij de ruimten ook bij de groendimensie springt de eigen tuin eruit: over de hele linie herkennen en waarderen bewoners de beschikbaarheid van een (grote) eigen tuin. Dit blijkt uit de betekenis die men eraan hecht maar ook aan concrete activiteiten die men er aan de dag legt, zoals het buiten bezig zijn, in het bijzonder met de moestuin.

Bij de vormgevingsdimensie scoort de stedenbouwkundige vormgeving over de hele linie een hoge herkenning en waardering in de tuindorpen, terwijl dat voor de architectuur wat meer tussen de tuindorpen varieert, afhankelijk van de middelen die de architect en de opdrachtgevers in wisten te zetten. Van de stedenbouw zijn vooral de toepassing van korte, besloten straten, de toepassing van korte huizenblokken en de toepassing van pleinen en plantsoenen de herkende en gewaardeerde elementen uit het tuinstadmodel. Van de architectuur is vooral de toegepaste variatie in woningtypen een herkend en gewaardeerd element uit het model.

In hoofdstuk 5 en 6 is geconstateerd dat het Neder-

landse model op aanzienlijk kleinere schaal is uitgewerkt dan het oorspronkelijke tuinstadmodel. Dat scheelt meer dan een factor 10: de complexgrootte bedraagt gemiddeld 400 woningen in plaats van 5000; tuinstad werd tuindorp of tuinwijk. Voor de herkenning van de ruimtelijke dimensies blijkt deze schaalverkleining geen belemmering te vormen. Herkenning en waardering van deze dimensies is ook op kleinere schaal te realiseren, tot op blokniveau toe. Voor de samenlevingsdimensie geldt echter een beperking: daar valt de herkenning en waardering van het eigen voorzieningenpakket weg, wanneer de schaal van het complex zo'n eigen pakket niet toelaat; het aspect van de sociale integratie (het gevoel in een hechte gemeenschap te wonen) blijft dan over en kan nog steeds betekenisvol zijn. Ook als het bindmiddel 'eigen voorzieningen' wegvalt, kunnen bewoners nog steeds meer binding met hun woningcomplex voelen dan in het vergelijkingscomplex.

De conclusie op hoofdlijnen luidt: het tuinstadmodel wordt tot in de huidige tijd door bewoners herkend en gewaardeerd, ondanks de aanmerkelijke schaalverkleining die het model in de Nederlandse planningspraktijk heeft ondergaan.

	Maarn	Ede	Treebeek
ontwerp destijds aantrekkelijk	45% (41%)	67% (55%)	10% (14%)
waardeert stedenbouw	67% (18%)	60% (56%)	59% (57%)
-> vanwege:			
· korte straten	26% (26%)	25% (41%)	26% (6%)
· korte huizenblokken	37% (18%)	28% (23%)	40% (48%)
· pleinen/plantsoenen	36% (36%)	14% (7%)	37% (40%)
waardeert architectuur	67% (18%)	30% (10%)	45% (13%)
-> vanwege:			
· variatie woningtypen	- -	45% (13%)	50% (7%)
· verspringende daken	- -	23% (8%)	13% (0%)
· ambachtelijk materiaal/versieringen	- -	2% (16%)	20% (0%)

Tabel 7.11: antwoordscores dimensie 'vormgeving'

